

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ В ДОСЯГНЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

УДК 364.01

Н. М. ЖИГАР

Луцький біотехнічний інститут, ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

В ринкових умовах однією з головних проблем села є соціальний захист населення. Водночас соціально-економічний розвиток в сучасних умовах ставить підвищені вимоги до якостей людини, що є носієм і власником робочої сили, яка використовується у процесі створення товарів або послуг.

Ключові слова: соціальний захист сільського населення, зайнятість, соціальне страхування, пенсійне забезпечення.

N. M. ZHYHAR

Lutsk Biotechnical Institute, Private Institution of Higher Education "Yurii Buhai International University of Science and Technology"

SOCIAL PROTECTION OF RURAL POPULATION: FEATURES OF IN A MARKET ECONOMY

One of major challenges of any village is its people's social protection under market conditions. But simultaneously, the social and economic development under current conditions put the raise requirements to human qualities as each person is the carrier and owner of labour forces using in the creation of goods or services. Issues of any social protection of the population living in rural areas become much critical under the recent agricultural reforms in Ukraine. There are some threats determining needs to make such challenges in the system of any social protection. They involve the increasing unemployment rate of the rural population, the destruction of the traditional rural employment, the demographic crisis, a sluggish nature of any rural poverty, processes of depopulation, etc. The current problem is that the social and agricultural policies of the state do not provide enough financial support for peasants for their normal existence under market conditions, as well as do not fully contribute to the increasing level of any social protection of the rural population but without taking into account the ongoing changes in the land tenure. All of this reduces the social development of the rural population whose socio-economic resource is non-demanded as well.

Keywords: the rural population's social protection, an employment, a social security insurance, a pension maintenance, etc.

Вступ. Дослідження соціального захисту сільського населення України до останнього часу не носили системного характеру. За останні роки значно зросла увага провідних науковців України до питань соціального захисту. Дана робота пов'язана з дослідженнями таких вітчизняних вчених, як І.Ф. Гнибіденко, Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, В.М. Новиков, І. Прокопа, В. Скуратівський, К.І. Якуба та багато інших, які в своїх роботах не тільки описували проблеми, але й шляхи їх розв'язання щодо введення певних економіко-соціальних механізмів для покращення соціального захисту населення. У їхніх роботах також досліджено сутність соціальної політики на державному рівні, визначено соціальний захист, шляхи фінансування програм та заходів соціальної політики. Разом з тим, у цих роботах недостатньо висвітлені проблеми соціального захисту сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метою дослідження є обґрунтування науково-методологічних основ соціального захисту сільського населення в умовах ринкових відносин та його особливості.

Реалізація мети передбачала розв'язання наступних завдань:

- встановити особливості соціального захисту сільського населення;
- розкрити механізми впливу на соціальний захист сільського населення.

Соціальні проблеми і їх вирішення займають в економіці першочергове місце. Розвиток прогресу в суспільстві залежить від правильного керування ним. На піднесення соціального прогресу впливають фактори, що відображають суспільні і особисті явища, які в свою чергу впливають на розвиток матеріального добробуту населення.

Вклад основного матеріалу. Сільське населення є тією вихідною ланкою, яка формує основну рушійну силу становлення, розвитку і ефективного господарювання всіх соціально-економічних укладів у сільській місцевості. Це складна проблема, оскільки підвищення «якості» та розвиток людини пов'язані з охороною здоров'я кожного, його сімейним і суспільним вихованням, освітою та фаховою підготовкою, історичною спадщиною, національними звичаями і традиціями, іншими проблемами людського розвитку, а також з формуванням менталітету і свідомості народу відповідно до вимог часу. Розв'язання цих проблем переплітається формуванням селянина та становленні людини, що є результатом у рівні її розвитку [2].

Особливості соціального захисту сільського населення можна розділити на три групи. До першої особливості належить соціальне спрямування економічної реформи аграрного виробництва. Саме за рахунок соціальної сфери здійснюється первинне нагромадження капіталу та переведення економіки на ринкові

методи господарювання. Населення повсякденно розраховується за це урізаними, хоч і гарантованими Конституцією України, правами на: життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення [1].

Другою особливістю є створення власників землі і майна колишніх суспільних формувань. На перших етапах реформування аграрного сектора вітчизняної економіки селяни не були соціально і психологічно готовими до самостійного господарювання і самоврядування, а також до докорінних змін у своєму соціальному статусі, в організації та оплаті праці, в системі соціального захисту на засадах приватної власності, самоокупності та самодостатності, що не було враховано українською державою при проведенні соціальної політики на селі [2].

У період здійснення трансформувань земельних і майнових відносин на селі, серед власників паїв на землю та майно виявилось понад 30% осіб пенсійного віку, які фізично не можуть самостійно господарювати на засадах приватної власності. До того ж серед них була значна частина самотніх селян, які передали свої паї у спадок або в оренду. Як наслідок, значна частина земельних і майнових паїв потрапила до рук фермерів і орендарів. В основному, це були особи середнього віку, які об'єктивно, з історично зумовлених причин, не були готовими до ефективного самогосподарювання, нерідко не мали належної професійної підготовки і практичного досвіду господарювання, а також уміння регулювати трудові та людські відносини з найманими працівниками [3].

Частина розпайованих землі та майна була об'єднана у виробничі кооперативи та інші форми колективного господарювання, які, як правило, очолили колишні, вже не молоді керівники КСП з притаманними для них професіоналізмом у господарюванні та людською мудрістю у керівництві виробничими процесами, трудовими і людськими відносинами. Основним фактором-мотивом живучості корпоративного господарювання виступає пострадянський менталітет сучасного селянства [4].

Соціальна структура сільського населення може визначатися за двома основними критеріями: 1) формою власності на землю та майно; 2) видом зайнятості та організації праці. За першим з них селян можна поділити на дві основні групи – власників і найманих працівників. До першої такої групи можна віднести фермерів і селян, які в процесі реформування були наділені земельними і майновими паями незалежно від форми їх використання, а також осіб, які мають у своїй власності одержані у спадок або куплені землю або майно. Це реальні господарі землі або майна, які господарюють, використовуючи свою або свою і найману працю. До другої такої групи можна віднести селян, які не мають власності на землю або майно і для яких єдиним джерелом існування виступає праця незалежно від місця її використання (у фермера, в селянському домогосподарстві, в орендаря, в кооперативі чи в іншій структурі).

Третьою особливістю соціального захисту сільського населення є різні форми надання соціальних послуг сільському населенню: грошові допомоги, матеріальні допомоги (зерно, корм, паливо), послуги (обробіток землі, транспортні послуги).

На нашу думку, на соціальний захист сільського населення впливають механізми прямого та опосередкованого впливу, що зображені на рис. 1.

До заходів прямого впливу, як бачимо з рис. 1, належить: вдосконалення системи оплати праці, створення нових робочих місць, пенсійна реформа, створення сітки соціальної та гуманітарної допомоги, розвиток соціальної інфраструктури. Розглянемо заходи прямого впливу на соціальний захист сільського населення.

Існують дві найважливіші соціальні проблеми, які потребують негайного вирішення, в першу чергу, на селі, – високий рівень безробіття та низька заробітна плата. Наприклад, рівень середньомісячної зарплатні у Волинській області залишається одним із найнижчих серед регіонів України. У 2014 році середньомісячна зарплата в області становила 2559 грн, тоді як по Україні – 3189 грн.

Низький рівень заробітної плати зумовлений низькими заробітками в аграрному секторі, де сьогодні працює кожен п'ятий житель області. Середньомісячна зарплата працівника села у 2014 році становила 2310 грн. Взагалі ж, як на Волині, так і в Україні, частка заробітної плати у виробничих витратах складає близько 12%, тоді як у розвинених країнах – більше 60. Це факт, який не потрібно обговорювати, тому потрібно будувати роботу в напрямку суттєвого збільшення рівня зарплатні.

Сільське населення в основному працює на своїх земельних ділянках, а продукція, яку селяни вирощують, не має достатнього ринку збуту. У промисловості кожне четверте підприємство знизило обсяги виробництва і не забезпечило позитивних фінансових результатів.

Актуальним залишається питання про зайнятість населення в аграрній сфері. Внаслідок реорганізації сільськогосподарських підприємств та соціальної сфери вивільняється певна частина працівників, яким сьогодні дуже важко знайти роботу на селі. Ця ситуація загрожує безробіттям. Головні причини безробіття: обмеження робочих місць на селі, робочі місця не відповідають професійно-кваліфікаційному складу претендентів на них тощо. Використовується комплекс заходів щодо соціального захисту вивільнених працівників. Враховуючи сезонний характер сільськогосподарської праці, створюються умови для зайнятості працівників протягом усього року. Для цього відкриваються в сільській місцевості малі підприємства, які займаються переробкою та зберіганням сільськогосподарської продукції, виробництвом будівельних матеріалів, розвиваються сфери народних промислів, виробничого та соціального сервісу [5].

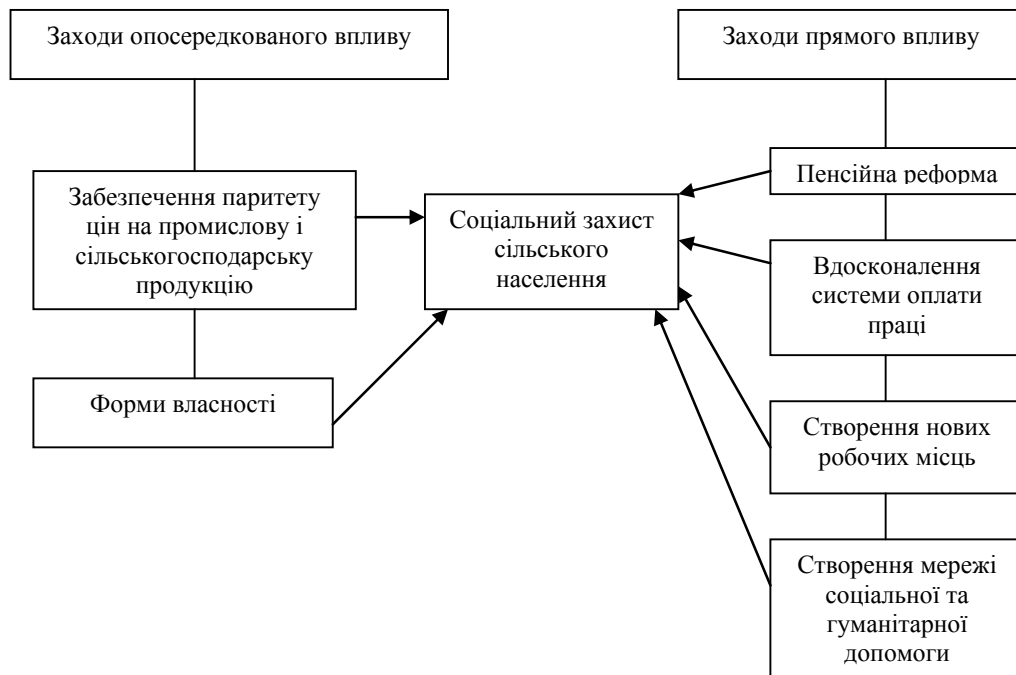

Рис. 1. Елементи механізму соціального захисту сільського населення

За видами зайнятості та організації праці можна виділяти такі основні соціальні групи селян, як фермери, працівники корпоративних підприємств, підприємці, одноосібні селяни. Кожна з цих груп може диференціюватися на певні підгрупи. Наприклад, з розвитком фермерства виділятимуться дрібні, середні та великі фермери; працівники корпоративних підприємств за видами об'єднання діяльності поділятимуться на такі групи, як працівники виробничих і обслуговуючих кооперативів, господарських товариств, приватних підприємств, які, у свою чергу, підрозділятимуться на підгрупи, фірми тощо; серед підприємців виокремлюватимуться ті, що займаються матеріально-технічним обслуговуванням сільськогосподарських виробників і соціальної сфери, реалізацією та збутом сільськогосподарської продукції, сервісні працівники, різні менеджери тощо.

Оцінка розвитку трудових відносин в аграрному секторі економіки в сучасних умовах дає певні уявлення про очікувану соціальну структуру сільського населення та працівників, зайнятих у цьому секторі, на найближчу і середньострокову перспективу. За нашими оцінками, в найближчі 5–10 років найчисленнішу соціальну групу сільського населення становитимуть селяни, зайняті в особистих домогосподарствах. Працюючи на власних присадибних ділянках, значна їх частина одночасно будуть штатними або сезонними найманими працівниками на фермах або в інших аграрних формуваннях.

За умов подальшого утвердження і розвитку приватної власності та нагромадження капіталу в аграрній сфері реструктуризація соціальної структури в сільській місцевості в середньо- і довгостроковій перспективі відбуватиметься у напрямі зростання економічної та соціальної значущості великих фермерів, працівників великих корпоративних формувань аграрного профілю з високим рівнем механізації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Особливої уваги заслуговує соціальний захист сучасних сільських пенсіонерів. Купівельна спроможність пенсій внаслідок постійних перерахунків за останні десять років значно знижувалась, а значна кількість пенсіонерів тривалий час не одержувала належні їм суми. І навіть після певних підвищень пенсій велика маса людей похилого віку (насамперед самотніх та хворих) залишаються у важкому матеріальному становищі. На сьогоднішній день потрібно створювати умови, за яких кожна людина могла б відраховувати частину свого заробітку в пенсійний фонд, щоб в майбутньому отримувати підвищені пенсії.

Важливим для сільського населення є розвиток соціальної інфраструктури села, що впливає на рівень життя і соціальну захищеність селян. Нині працівники сільського господарства потребують суттєвого поліпшення житлових умов. Слід зазначити, що держава повинна піклуватися про сільських жителів, надаючи їм кредити на будівництво індивідуального житла в сільській місцевості. Як відомо до об'єктів соціальної інфраструктури села відносяться: дитячі садки, загальноосвітні школи, клуби, магазини, поліклініки, спортивні майданчики тощо. Сьогодні спостерігається занепад соціальної сфери села. Оскільки об'єкти соціальної інфраструктури не в повній мірі зазнали свого використання сільськогосподарськими підприємствами.

Розглянемо заходи опосередкованого впливу на соціальний захист сільського населення. До них слід віднести забезпечення паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію та вдосконалення форм власності.

Всім відомо, що сільське господарство задовольняє потреби людини в продуктах харчування. Виробництво останніх вважається ефективним лише тоді, коли воно забезпечує необхідний рівень споживання.

В Україні спостерігається дискримінація селянина. Вона виражається хоча б існуючим диспаритетом цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Наприклад, у 2010 р. за один літр солярки потрібно було віддати п'ять літрів молока, а в 2011 р. ситуація дещо змінилася – співвідношення одного літра солярки до одного літра молока становить майже чотири рази. Але все одно диспаритет цін очевидний.

Ця тенденція збереглася до 2014 р. За даними Міністерства статистики України, в державній та кооперативній торгівлі ціни зросли порівняно з 1910 р. до 2014 р. у 13,4 разу, а середньомісячна заробітна плата працівників сільського господарства підвищилася за цей період лише в 10,6 разу. На нашу думку, стан справ можна змінити на краще, шляхом прискореного реформування сільського господарства на основі приватної форми власності, в тому числі землі сільськогосподарського призначення. Селянин з безправного колгоспника перетвориться на фермера, власника землі, яку він буде в змозі заставляти, щоб отримати необхідні фінансові ресурси.

За цих умов соціальний захист селянства, яке виконує одну з найголовніших соціальних функцій, пов'язану з виробництвом продовольства для всього народу, є особливо важливим завданням. В країні вже діють окремі його механізми, що базуються на законодавчих та інших нормативних актах Верховної Ради, Президента і Кабінету Міністрів України. Зокрема: 1) встановлення мінімального розміру заробітної плати і пенсій; 2) визначення економічних, правових та організаційних засад оплати праці і зайнятості населення; 3) введення міжгалузевих співвідношень в оплаті праці трудівників державних підприємств, установ і організацій та єдиних тарифних умов оплати праці робітників і службовців за загальними (наскрізними) професіями та посадами.

Висновки. Ми вважаємо, що особливості захисту сільського населення складаються з трьох основних складових: соціальне спрямування економічної реформи аграрного виробництва, створення власників землі і майна колишніх суспільних формувань та різні форми надання соціальних послуг сільському населенню.

На нашу думку, на соціальний захист сільського населення впливають механізми прямого та опосередкованого впливу. До заходів прямого впливу, належить: вдосконалення системи оплати праці, створення нових робочих місць, пенсійна реформа, створення сітки соціальної та гуманітарної допомоги, розвиток соціальної інфраструктури. До заходів опосередкованого впливу відносимо забезпечення паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію та вдосконалення форм власності.

Література

1. Гнибіденко І. Ф. Ринок праці та соціальна інфраструктура на селі: можливі перспективи розвитку / І. Ф. Гнибіденко / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К. : Вища школа, 2009. – 54 с.
2. Кільницька О.С. Середній клас як фактор активізації соціально-економічного розвитку / О. Кільницька // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 2. – С. 25–33.
3. Клокар О.О. Формування ефективної зайнятості та диверсифікації діяльності аграрної сфери / О.О. Клокар // «Вісник Хмельницького національного університету». – 2012. – Т. 1. – С. 75–78.
4. Прокопа І., Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / І. Прокопа, О. Бородіна // Економіка України. – 2009. – № 7. – С. 74–85.
5. Прокопишак К. В. Соціальна політика: суть та напрями розвитку / К. В. Прокопишак // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 66–74.

References

1. Hnybidenko I. F. A Labor Market and Social Infrastructure in Rural Areas: Possible Prospects. / Hnybidenko I. F. / The Council of the Ukrainian Productive Forces of the National Academy of Science of Ukraine. – K. : High School, 2009. – 54 p.
2. Kilnitska O. S. The Middle Class as the Activation Factor of the Social and Economic Development / O. Kilnitska // The Bulletin of the Zhytomir National Agroecological University. – 2011. – No. 2. – P. 25-33.
3. Prokopa I., Borodina O. / The Rural Development in Ukraine: Problems of Its Formation / Prokopa I., Borodina O. // Economy of Ukraine. – 2009. – No.7. – P. 74-85.
4. Prokopyshak K.V. Social Policy: the Nature and Direction of Its Development / Prokopyshak K.V. // Economy of the AIC. – 2009. – No.12. – P. 66-74.
5. Klokar O. O. The Establishment of an Effective Employment and Diversification of Agricultural Areas / Klokar O. O. // The Bulletin of the Khmelnytskyi National University. – 2012 – Vol. 1 – P. 75-78.

Надійшла 24.08.2014; рецензент: д. е. н. Липич Л. Г.